

पिढ्यांची कथा - भाग ३

पणजोबा (विठ्ठल रावजी रेगे)
(१८४६ - १८८४ अंदाजे)
(शिक्षण : मॅट्रिक. सिव्हिल कॉण्ट्रॅक्टर)

माझ्या पिढीच्या पणजोबांचा जन्म अंदाजे १८४६ साली कोकणात कोचरे किंवा केळूस या खेड्यात झाला. कोचरे किंवा केळूस असं मी म्हणते कारण त्या गावांत अजूनही आमची जमीन आहे व आमचं मूळ गाव कोचरे असं मी लहानपणापासून ऐकलंय. त्यांचा जन्म त्यांच्या आईच्या माहेरी झाला असण्याचीसुद्धा शक्यता आहे. ते मॅट्रिक झालेले होते.

त्यांचे आईवडील, बहीणभाऊ ह्यांच्याविषयी मला काही माहिती नाही. माझे आजोबा कधी कधी 'ते आपले चुलत चुलत' असं कुणा नातेवाइकांबद्दल बोललेले मला आठवतात. मी लहानपणी कोकणात कोचऱ्याला गेले होते तेव्हा चुलत नातेवाइकांकडे उतरले होते व त्यांनी माझं खूप कौतुकही केलं होतं हे पण मला आठवतं.

माझ्या आजोबांनंतर कोकणातल्या नात्यांचा दुवा तुटला. पण कोकणाशी नातं मात्र तुटलं नाही. माझ्या वडिलांच्या पिढीची व माझ्या पिढीची नाळ अजूनही कोकणाशी बांधलेली आहे. कोचरं हे आपलं मूळ गाव हे मी मुलांना सांगते.

माझे पणजोबा त्यांच्या पत्नीसह एक दिवस कोकणातलं खेडं सोडून २५० कि.मी. लांब असलेल्या हुबळीत आले व तिथे स्थायिक झाले. कोकणात त्यांची जमीन होती. अजूनही ती जमीन

रेग्यांच्या नावावर आहे. कोकणात ते शेती करत होते असं मी गृहीत धरून चालते. तो धंदा त्यांनी सोडला व उपजीविकेसाठी घरबांधणीचा उद्योग सुरू केला (civil contractor).

गंडभीर

जन्मस्थान व शेतजमीन सोडून ते हुबळीला गेले ह्याचं कारण 'शेतीचं उत्पन्न अपुरं होतं' असा माझा अंदाज आहे. त्या काळात त्यांच्यासारखी असंख्य साहसी माणसं कोकणातून बाहेर पडली व शहरात स्थायिक झाली. ह्या प्रवाहात ते पण सामील झाले.

हा प्रवास त्याकाळी सोपा नव्हता. काही ठिकाणी बैलगाडीने जाता येत असे. इतर ठिकाणी पायी. (माझ्या लहानपणीही कोचच्याहून केळूसला पायी व गाढवावरून गेल्याचं मला आठवतं.) वाटेत धर्मशाळा, देवळं किंवा नातेवाईक असल्यास त्यांच्याकडे राहण्याची व्यवस्था होई. कधी कधी हिंस्र श्वापदांनी गजबजलेल्या जंगलात राहावं लागे. थोडक्यात प्रवास हे पण साहस होतं.

माझे पणजोबा हुबळीला गेले तेव्हा त्यांची पत्नी त्यांच्याबरोबर होती. त्यांचा मोठा मुलगा मंगेश विठ्ठल रेगे ऊर्फ अण्णा हा पण त्यांच्याबरोबर असण्याचा संभव आहे. त्यांच्या इतर मुलांचा जन्म मात्र हुबळीचा.

माझ्या पणजोबांनी हुबळीला घरं बांधण्याचा धंदा सुरू केला व त्या धंद्यात ते यशस्वी झाले. त्यांच्या पत्नीला, बाला त्यांनी पुष्कळ सोन्याचे दागिने केले. त्यांनी खूप घरंच नव्हे तर पूलही बांधले. त्यांच्या मुलाची, बापूची मोठी मुलगी रमाबाई नाबर ही माझ्या वडिलांना धारवाड व हुबळीला 'हा पूल किंवा हे घर आपल्या आजोबांनी बांधलं' असं घर किंवा पूल दाखवून सांगत असे. त्या बांधकामाच्या संख्येवरून 'आपले आजोबा खूप यशस्वी झालेले होते' असा अंदाज माझ्या वडिलांनी केलेला होता.

पणजोबांचं स्वतःचं घर व घोडा होता. त्या घोड्यावरून ते बांधकाम चाललेलं असेल तिथे जात. फक्त हुबळीतच नव्हे तर धारवाडलाही ते घरं बांधत असत.

भारतात रेल्वे बांधण्याचं काम १८५० साली सुरू झालं. हुबळीला रेल्वे कधी पोचली हे मला माहित नाही पण गावात रेल्वे येणार असं प्रसिद्ध झालं की जमिनींच्या व घरांच्या किंमती वर जात

गंडभीर

असत. पणजोबा हुबळीला अगदी योग्य वेळी पोचले होते. कारण 'रेल्वे लाइन येणार' अशी नांदी तेव्हा हुबळीत झालेली असणार! पुढे हुबळी हे मोठं रेल्वे जंक्शन झालं व पणजोबांच्या धंद्याला यश आलं.

पणजोबांनी 'सुरवातीला धंदा उभारायला पैसा लागतो तो कसा उभा केला?' ह्या प्रश्नाचं उत्तर मला कुणी दिलेलं नाही. कोकणात त्यांच्या कुटुंबाकडे म्हणजे आईवडिलांकडे फार पैसे होते असं मला वाटत नाही. खाण्यापिण्याची ददात नसली तरी धंद्याच्या भांडवलाला देण्यासारखे पैसे कोकणात कुणाकडेच नव्हते. म्हणून त्यांनी हा धंदा सुरू करायला सुरवातीला फार कष्ट केले असावेत असं मला वाटतं. कारण पैसे नव्हते व धंदा करण्याचा अनुभवही गाठी नव्हता.

माझ्या ह्या पणजोबांच्या स्वभावाबद्दलही मला माहिती नाही. माझ्या पणजीबद्दल मी बरंच काही ऐकलंय. तसं त्यांच्याबद्दल कुणीच काही बोलत नसे.

त्याला एकच अपवाद आहे. माझी आत्या सांगत असे, "बाच्या सुना बाळंत झाल्या की बा आपल्या मुलगांना सुनांच्या म्हणजे बाळंतिणीच्या खोलीत जायला बंदी घालत असे. "सहा महिने बायकोजवळ फिरकायचं नाही" असा तिचा नियम होता. तिच्या मुलीने, बाळंने तिला विचारलं, "बा, तू मुलांना अशी बंधनं घालतेस मग बापूनंतर काका वर्षाच्या आत कसे झाले?"

बाचं उत्तर, "अगो, ते राक्षस! माका (मला) ऐकतले?"

पणजोबांविषयीच्या त्यांच्या पत्नीच्या ह्या वक्तृत्वावरून त्यांच्या स्वभावाबद्दल थोडंसं काही समजतं. त्यांची बायको त्यांना घाबरून होती.

हे माझे साहसी, यशस्वी कर्तृत्ववान पणजोबा दुर्दैवाने वयाच्या अडतिसाव्या वर्षी घोड्यावरून पडले व त्या अपघातात त्यांचा मृत्यू झाला. तेव्हा त्यांचा मोठा मुलगा अठरा वर्षांचा होता व इतर मुलं अगदी लहान होती.